

דרכי החיזוק

ארבעה צריכים חיזוק (ברכות לב:) - שיתחזק אדם בהם תמיד בכל כחו (רש"י)

75

שיחה ממרן הגאון רבי גרשון אדלשטיין שליט"א • פרשת חיי שרה תשע"ג

חינוך

יש משפחה אחת שהצליחו מאד בחינוך, שהילדים היו מחונכים מאד, והיה ניכר עליהם שהם בעלי מידות טובות מיוחדים, ובאו לשאול את ההורים מהו הסוד וכיצד הם מחנכים? וההורים לא ידעו לענות וכיצד להסביר, מפני שבאמת לא עשו שום פעולות ולא השתמשו באמצעים מיוחדים לזה, אבל סוד ההצלחה היה שהראו דוגמא אישית, שזוהי ההשפעה הגדולה ביותר, אם הילדים רואים איך שמתנהגים ומדברים בבית, שאין כעס, והכל הולך ביישוב הדעת, באהבה ואחוה ושלוש ורעות, ומתייחסים בכבוד לכל אחד גם מבחוץ, ולא פוגעים באף אדם, על ידי זה ממילא נעשים מחונכים.

ואמנם ידוע כי מידות טובות עוברות בירושה, ואם יש להורים מידות טובות, גם הילדים נולדים עם מידות טובות, אבל יש הרבה בתים טובים עם מידות טובות שהילדים אינם מתנהגים במידות הטובות, מפני שיש סיבות שגורמות לכך, וכפי שהזכרנו מעשים שהיו בילדים בעלי מידות טובות שלא התנהגו כפי טבעם האמיתי, מפני שההורים לא ידעו את סוד החינוך שצריכים לתת הערכה והרגשה טובה לילדים. והמשפחה הנ"ל שהצליחו מאד בחינוך, היו אצלם שתי ההשפעות האלו, שנתנו הערכה והרגשה טובה בבית, וגם ראו דוגמא אישית אצל ההורים, וזהו סוד ההצלחה.

מחכימת פתי

והנה מידות טובות וכישרונות עוברים בירושה מאב לבן, אבל יש עוד דבר חשוב מאד שאינו עובר בירושה והוא שכל וחכמת חיים, שמצינו בגמרא (נדה טז, ב) כי מכריזים על הוולד קודם יצירתו אם יהיה חכם או טיפש, והיינו לא כמו כישרונות שעוברים בירושה ויודעים מראש שיהיה בעל כישרון כמו אביו, ואילו פקחות וחכמת חיים אינם באים בירושה, ותלוי במה שמכריזים עליו קודם יצירתו חכם או טיפש, ולכן מצוי מאד שיהיו שני בני משפחה, אחים ואחיות או הורים וילדים, האחד חכם והשני טיפש, מפני שאין זה בא בירושה.

ושמעתי ששאלו את מרן החזו"א זצ"ל בדבר שתי הצעות בשידוכים, האחד היה ירא שמים ומתמיד ובעל מידות טובות אבל לא היה לו שכל וחכמת חיים, והשני היה פחות ממנו במעלות הנזכרות, אבל היה פיקח ובעל שכל, ושאלו את החזו"א איזה שידוך עדיף, ולקח עט ושרטט עיגול וכתב מסביב את כל המעלות, התמדה, יראת שמים, מידות טובות וכו', ובאמצע העיגול כתב 'נאר' היינו טיפש שאין לו שכל, והצביע ואמר כי מי שאין לו שכל, הרי הוא מתמיד בלא שכל, וירא שמים בלא שכל, ובעל מידות טובות בלא שכל, ומעלות שאינן הולכות לפי השכל אינן שוות כלום.

ובאמת מפורש כן בגמרא (נדרים מא, א) שאמרו "דדא ביה - כולא ביה, דלא דא ביה - מה ביה, דא קני - מה חסר, דא לא קני - מה קני", והיינו כנ"ל שאם אין לאדם דעה ושכל, הרי הוא נחשב כמי שאין לו כלום, מפני שגם אם יהיו בו מעלות טובות ומיוחדות, יתנהג בהם שלא לפי השכל, ואינו מבין מתי צריך להתנהג במידה זאת ומתי להיפך, ולמשל בחינוך הילדים צריך הבנה לדעת מתי לוותר לילד ומתי לא לוותר, מתי לדרוש ומתי לא לדרוש ממנו.

היה מעשה בילד שלא היה ממושמע בביתו, לא עשה מה שצריך ועשה מה שלא צריך, ובתקופה האחרונה נכנס לשיבה קטנה, ומאז השתנה ונהפך לגמרי, התחיל לעזור בבית, ומשפיע חינוך טוב על הילדים הקטנים בבית. הנה השינוי שחל אצלו, זהו סימן שבאמת הוא ילד טוב עם אופי טוב, רק הבית אשם במה שלא היה ממושמע, ולכן כשיצא מהבית וכבר אינו נמצא בבית, חזר טבעו האמיתי לפעול, והוא מתנהג כפי מהותו האמיתית עם מידות טובות. ויש להבין איך יכול להיות שהבית אשם במה שהילד אינו ממושמע, וכיצד יתכן שהבית יהא מזיק בחינוך הילדים?

ונקדים לזה עוד מעשה שהיה בתלמיד ישיבה גדולה, שהיה בעל מידות טובות מאד אך לא היה יכול ללמוד, וראש הישיבה שם ראה שהוא אינו מסוגל ללמוד, והשתמש בו ולקח אותו לכל מקום שהוא הולך שיעזור לו. וחקרו ובדקו מה הסיבה שאינו לומד, והתברר כי בבית היו דורשים ממנו שיהיה טוב יותר ממה שהוא, ואף על פי שהיה עושה מה שבכוחו לעשות, דרשו ממנו שיעשה יותר ממה שבכוחו, ותמיד נתנו לו הרגשה שהוא לא מושלם, ולא היו מרוצים ממנו, והרגיש שבבית לא מחשיבים אותו ולא מעריכים אותו, ומחמת זה נשבר ואיבד את החשק ללמוד.

ולולי זה אם היה מקבל הערכה בבית והיה מרגיש שההורים מרוצים ממנו, היה מקבל שמחה ומרץ להיות יותר טוב, וכמו שכתב במסילת ישרים פ"ג כי השמחה נותנת מרץ וזריזות, והעצלות באה כתוצאה מעצבות ומחוסר שמחה, ואם היה מרגיש שמחשיבים אותו בבית היה נעשה שמח בחלקו, והשמחה הייתה נותנת לו מרץ וזריזות, כי הוא יודע מה שצריך לעשות ויודע שצריך ללמוד, ומעצמו היה עושה את כל מה שצריך לעשות, מפני שיש לו כוח ומרץ לזה, אבל אחרי שבבית לא מעריכים אותו, קיבל עצבות וחוסר שמחה, ומחמת זה אין לו כוח ומרץ לעשות מה שצריך.

אם כן יכול להיות שהבית מזיק בחינוך כשלא נותנים הערכה לילד, ודורשים ממנו יותר מכוחותיו, ואמנם יש ילדים בעלי מידות טובות מיוחדות שנשארים ממושמעים גם אם אינם מקבלים הערכה, אבל בדרך כלל זה גורם שנכנסים בעצבות וחוסר שמחה, וכך גם התלמיד מיישיבה גדולה הנ"ל, אמנם היה מדקדק בהלכה ועושה את המעשים הפשוטים, אבל הלימוד דורש יותר ריכוז ויישוב הדעת, ולא היה לו כוח ומרץ לזה, מפני שלא קיבל הערכה וחשיבות בבית, ויש גם ילדים שאם אינם מקבלים הערכה הם כועסים על המשפחה והופכים להיות לא ממושמעים, ועושים דווקא להיפך ממה שרוצים מהם.

וכפי הנראה זו הסיבה עם הילד שלא היה ממושמע בביתו וכשנכנס לשיבה קטנה השתנה לטובה, מפני שבבית לא קיבל הערכה וחשיבות כראוי, וזה גרם לו לעצבות ולחוסר שמחה, ולכן לא היה ממושמע, אבל לאחר שעזב את הבית ונכנס לשיבה קטנה, שם קיבל הערכה מראש הישיבה וצוות הרבנים, וכיון שידע כי ישיבה מחשיבים אותו, שוב לא היה חסר לו ההערכה מהבית, ולא היה איכפת לו שבבית אין מחשיבים אותו, כי מספיק לו ההערכה והחשיבות שיש לו בישיבה, וממילא חזר להיות שמח בחלקו, ולהתנהג במידות טובות כפי טבעו האמיתי.

אחר "שהייתה כמו גורמת מיתתה שמסרה דין ועל כן נענשה היא תחילה, והמאבד עצמו לדעת אין מספידים אותו", עכ"ד.

והיינו מפני שאחרי שנתעברה הגר מאברהם, התחילה הגר לזלול בשרה, ואמרה שהיא צדקת ושרה אינה צדקת, וכמו שכתוב "ותקל גברתה בעיניה", ושרה אמרה לאברהם "חמסי עליך" שאתה שומע ביזיוני ושותק, ומסרה דינה לשמים ואמרה "ישפוט השם ביני ובינך", ואמרו חז"ל ("ב"ק צג, א) "המוסר דין על חברו הוא נענש תחילה שנאמר ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך וכתוב ויבוא אברהם לספוד לשרה ולבכותה", והיינו ששרה נענשה ומתה בקיצור ימים, ופרחה נשמתה לאחר עקדת יצחק, מפני שמסרה דינה לשמים.

ועל זה כתב בעל הטורים כי מאחר שמסרה דין לשמים וגרמה לעצמה קיצור ימים, הרי זה כמו מאבד עצמו לדעת שאין מספידים אותו, כי המאבד עצמו לדעת זהו חטא חמור וכמו שכתב הרמב"ם (הלכות רוצח ב, ב) שההורג את עצמו נקרא שופך דמים וחייב מיתה בידי שמים, ואמנם כאן לא היה איבוד עצמו לדעת בידיים, אבל במה שמסרה דין לשמים גרמה מיתה לעצמה, ולכן מיעט אברהם בהספדה מפני שהיא גרמה את מיתתה.

ובאמת מן השמים דקדקו עם שרה לפי דרגתה, ולא שייך לדון את מעשי האבות הקדושים, אך יש בזה גם לימוד לכל אחד ואחד, שאמרו חז"ל כי אין ראוי למסור דינו לשמים, וזהו מפני שעל פי האמונה אין מקום לשום קפיידא או כעס, שהרי כל צער שאדם סובל הוא בהשגחה, ולא שייך להקפיד על מי שפוגע בו ומצער אותו, כי מן השמים פסקו עליו את הצער, ואמנם המצער הוא בעל בחירה, אבל הצער נגזר מן השמים, וגם אם הוא לא היה מצער, היו שולחים מן השמים שליח אחר לצער אותו, ולכן לא שייך להקפיד ולכעוס.

והנכון הוא שאם יש לאדם צער ממישהו, יחשוב מה הסיבה שמן השמים פסקו עליו צער, ומדוע בשמים כועסים עלי ומצערים אותי, כנראה זהו מפני שיש חטא וצריך כפרה, והייסורים ממרקים ומכפרים עוונותיו, אם כן צריך לשמוח שזוכה לכפרת עוונות, ואם הוא צדיק גמור שאין לו חטאים, אזי הייסורים הם ייסורים של אהבה להגדיל שכרו, ושוב צריך לשמוח שמקבל ייסורים שמוסיפים לו עולם הבא, אבל אין שום מקום לכעס וקפיידא, וכן כל הדברים המעיקים על האדם, כשחיים לפי האמונה אפשר לסלק אותם.

וכל אחד צריך לעשות חשבון הנפש על מעשיו מיום עומדו על דעתו, האם לא היה שום ביטול תורה, והאם כיוון בתפילה כראוי, אלו הם רק דוגמאות ויש עוד הרבה דברים כאלה, ומי יאמר זיכיתי לבי, כשאדם חושב מחשבות על כל רגע שעבר, ימצא הרבה דברים שאינם בשלמות, ומצד אחד זה גורם צער, אבל באמת זה נותן שמחה כי כשאדם מפקח על עצמו הוא יודע מה שצריך לתקן, ועכשיו יש בידו לחזור בתשובה, ולתקן את מה שצריך תיקון.

החובות הלבבות בשער חשבון הנפש כתב שלושים חשבונות שאם אדם חושב עליהם יכול להגיע למדרגות גדולות מאד, וכתב שם (פרק ג') בחשבון העשירי) כי אדם שחי עם האמונה, מקבל הבנה ובהירות כזאת עד שהוא יכול לראות בלי עיניים ולשמוע בלי אוזניים, היינו השגות רוחניות גבוהות מאד, ולוואי שנזכה לזה. החיים לפי האמונה הם חיים מאושרים ואשרי הזוכה לזה!

וכן בכל ענייני התורה והעבודה, שהעולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, יש הבדל גדול בין מי שיש לו שכל למי שאינו בעל שכל, כי אדם שאין לו שכל, אינו יודע מתי צריך ללמוד ומתי לא ללמוד, ולפעמים הוא מתבטל או לומד יותר מדי, וגם בתפילה מי שאין לו שכל אינו יודע על מה לבקש, ובגמילות חסדים מי שאין לו שכל אינו מבין עם מי לעשות חסד, ועלול לעשות טובות עם רשעים ולא עם צדיקים, לכן כל המעלות תלויות כפי השכל שיש לאדם.

ואמנם אף על פי שהשכל נגזר על האדם קודם יצירתו, יש עצה אחת גם למי שנולד טיפש לקבל שכל וחכמת חיים, והיא על ידי עסק התורה שעליה נאמר (תהלים יט, ח) "עדות השם נאמנה מחכימת פתי", וכתוב בתחילת משלי (א, ד) "לתת לפתאים ערמה", היינו שיש כוח מיוחד בתורה שגם מי שהיה פתי מתחילת יצירתו וכבר הוכרז עליו בשמים שיהיה טיפש, אם ילמד הרבה תורה יקבל שכל וחכמת חיים, ופעם אמר אמו"ר זצ"ל לאדם אחד שלא היה פיקח: "דע לך, אם תלמד תורה יחשיבו אותך לחכם", כי התורה הקדושה מחכימת פתי, והלומד תורה נעשה חכם ופיקח מכוח התורה.

אהבת חסד

והנה בענייני המידות הטובות יש שתי אפשרויות לעשות חסד, יש מי שעושה חסד מתוך אהבת חסד שזהו עיקר המצוה וכמו שכתוב (מיכה ו, ח) "הגיד לך אדם מה טוב ומה השם דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד", והיינו שעיקר החיוב הוא לעשות חסד מתוך אהבת חסד ולהשריש בנפשו את האהבה לחסד, ויש אפשרות אחרת לעשות חסד לשם מצוה ולא מתוך אהבת חסד, ולמשל להלוות מעות לחברו לא מפני שהוא אוהב את החסד אלא בליט ברירה מפני שהתורה ציוותה "אם כסף תלווה את עמי". ויש מי שאמר בשם מרן החו"א זצ"ל כי מי שעושה חסד רק לשם מצוה ולא מתוך אהבת חסד, אינו מרוויח אלא מפסיד בזה.

ובשמונה פרקים להרמב"ם פרק ששי הביא מה שאמרו חז"ל (ילקוט ויקרא תרכ"ו) "שלא יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר חזיר אלא אפשי אבל מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי", היינו שלא יאמר שאינו אוכל חזיר מפני שאין זה טעים, אלא באמת זה טעים וכמו שמצינו בגמרא (חולין קט, ב) שכל דבר שאסרה תורה יש כנגד זה דבר היתר באותו הטעם, ולמשל כנגד איסור דם הותר כבד, וכנגד בשר חזיר הותר מוחא דשיבוטא (מוח של דג ששמו שיבוטא) שהוא באותו הטעם, אם כן יש בזה טעם, ואף על פי כן אינו אוכל חזיר מפני שהתורה אסרה, והוא ירא שמים ומקיים ציווי השי"ת.

וכתב שם הרמב"ם שכל זה אמרו "במצוות שמעיות", היינו מצוות שהתורה צריכה להשמיע אותן ואינן תלויות בסברת האדם, וכגון איסור אכילת חזיר שאין לזה טעם מצד השכל, בזה אמרו שלא יאמר אי אפשי לאכול בשר חזיר, אבל "במצוות שכליות" כגון מידות טובות שהשכל מחייב אותן, בזה המצוה היא לקיים המצוות מצד הטבע והשכל ולא רק לשם מצוה, וכשאדם עושה חסד עם חברו אל יאמר הריני שונא את החסד ועושה רק מפני שהתורה מחייבת, כי אדרבה המצוה היא לעשות מתוך אהבת חסד ולא רק לשם מצוה.

ומעשה שהיה באדם בעל מידות טובות שביקשו ממנו פעם לעשות טובה למישהו, והוא הסכים ועשה את הטובה ברצון אך לא מתוך אהבת חסד אלא רק לשם מצוה, ומקבל הטובה הרגיש בכך, והעיר לו כי הוא עושה את הטובה מפני שהוא מחויב ולא מתוך אהבת חסד, והוא היה איש אמת והרגיש כי הדברים נכונים, ולא הקפיד על ההערה אלא קיבל את הדברים, והיו לו נקיפות מצפון ומוסר כליות מדוע באמת לא הגיע למדרגה של עשיית חסד מתוך אהבת חסד.

והנה יש לנו ללמוד מפרשת השבוע עד היכן מגיע חיוב המידות הטובות, שמובא בתחילת הפרשה עניין מיתתה של שרה, וכתוב (בראשית כג, ב) "ויבוא אברהם לספוד לשרה ולבכותה", ותיבת 'ולבכותה' כתוב עם כ"ף קטנה, וביאר בעל הטורים הטעם בזה שאברהם הספידה רק מעט מפני שהייתה זקנה, ועוד כתב שם באופן

לעילוי נשמת ר' **חיים אהרן**
ב"ר **משה בצלאל מרגליות** ז"ל
נלב"ע י"ז חשוון תשע"ג
תנצב"ה

לעילוי נשמת
רבי **חיים** ב"ר **יוסף זביב** זצ"ל
נלב"ע כ"ח חשוון תשס"ט
תנצב"ה